

RMI

REVISTA
MONUMENTELOR
ISTORICE

1/2017

POST '90

6	Editorial Ștefan Bâlici
---	-----------------------------------

1

8	Dosar tematic	10	Despre formarea actualului și viitorului „arhitect-restaurator” – varianta „Ion Mincu”, București. Hanna Derer
		16	Re/Înființarea DM(AS)I. Un gest prematur în istoria protecției monumentelor istorice Peter Derer
		22	Studiile istorice din perspectivă bucureșteană Irina Popescu-Criveanu
		34	Un patrimoniu necunoscut: studiile istorico–arhitecturale ale arhitecturii urbane Nicolae Lascu
		40	Un public pentru Françoise Choay Kázmér Kovács
		44	Patrimoniul cultural, politica identității și cunoașterea științifică Gheorghe Alexandru Niculescu

2

56	Studii și cercetări	58	A construi sau a nu construi în Piața Revoluției din București? – o dilemă din perspectivă istorică Adrian Crăciunescu
		68	Câmpul istoric Mărăști Raluca Iosipescu
		76	Construcții școlare în ultimul sfert al sec. al XIX-lea în satele săsești din Țara Bârsei Adriana Stroe, Aurelian Stroe
		82	Biserica lui Bucur Ciobanul. Dincolo de legende Sergiu Iosipescu, Raluca Iosipescu

3

90	Dosar de restaurare	92	Restaurarea și revitalizarea Castelului Bánffy din Bonțida, jud. Cluj Csilla Hegedüs, Zsuzsanna Eke, Dorottya Makay
		104	Conacul P. P. Carp din Țibănești, jud. Iași Batem fierul la Conac! 2005–2017 Note pe marginea unei strategii în favoarea patrimoniului construit Șerban Sturdza, Alexandra Mihailciuc
		118	Restaurarea Arcului de Triumf din București Aurora Târșoagă
		128	Reabilitarea și promovarea identității culturale a Pieței Cetății și a Turnului Ștefan din Baia Mare Ildiko Mitru

4

136	Portret		Arhitect Rodica Mănciulescu
		138	100 de ani de la naștere Cristina Mănciulescu, Ștefan Mănciulescu
		148	Proiecte de restaurare Anca Filip

5

160	Eseu fotografic		Ștergeri incomplete Andrei Mărgulescu
-----	-----------------	--	---

6

172	Recenzii	174	Alexandra Mihailciuc „În jurul focului. Arhitectură, tradiție și inovație în sisteme de încălzire și gătit” Corina Mihăescu
		178	Roberta Grignolo „Diritto e salvaguardia dell'architettura del XX secolo Law and Conservation of the 20 th Century Architecture” Oana Țiganea
		182	Alexandru Mexi „Grădinile Castelului Peleş. Mitologie dinastică și peisaj cultural” Ioana Tudora
		184	Jan Hülsemann „Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi” Iozefina Postăvaru

Restaurarea și revitalizarea Castelului Bánffy din Bonțida, jud. Cluj

↳ Csilla Hegedüs	Fundația Transylvania Trust hegedus.cs.csilla@gmail.com
↳ Zsuzsanna Eke	Fundația Transylvania Trust zseke@transylvaniatrust.ro
↳ Dorottya Makay	IROD M makay.dorottya@gmail.com

Cuvinte cheie	castel Transilvania patrimoniu construit restaurare revitalizare educație evenimente culturale
---------------	--

Rezumat	Castelul Bánffy de la Bonțida, unul dintre cele mai semnificative ansambluri arhitecturale din Transilvania, a ajuns, după decenii de abandon și degradare, la sfârșitul anilor nouăzeci într-o stare precară. Încă de la înființarea sa, din 1996, Fundația Transylvania Trust a urmărit soarta castelului. Datorită valorii arhitecturale și istorice, respectiv nivelului de degradare, restaurarea și revitalizarea castelului este o sarcină complexă, care poate fi efectuată cu succes numai prin aplicarea unei strategii de lungă durată și prin colaborare internațională. În cele ce urmează se va discuta, pe scurt, istoricul castelului, cercetarea acestuia și strategia de restaurare, respectiv de utilizare a castelului, fără de care restaurarea în sine nu poate asigura sustenabilitatea intervenției.
---------	--

Fig. 1
Instalație de lumini realizată pentru
Centrul de Arte și Meserii în 2016.
Proiectanți: Alexandru
Fleșeriu, Eszter Péter.
(Alexandru Fleșeriu, 2016)

Castelul Bánffy, unul dintre cele mai semnificative ansambluri arhitecturale din Transilvania, se află în Bonțida, comună aflată la circa 30 de km nord de Cluj. Castelul, datorită istoriei sale bogate, a diferitelor stiluri arhitecturale care sunt îmbinate într-un singur ansamblu arhitectural, precum și datorită semnificației familiei ce-l stăpânea, este un punct de reper în cadrul vizitelor turiștilor în regiune. Cu toate acestea, la sfârșitul anilor nouăzeci, castelul era aproape în stare de ruină. Fundația Transylvania Trust¹, fiind preocupată de soarta castelului, în 2003 a concesionat castelul de la Consiliul Local al Comunei Bonțida, iar după retrocedarea imobilului, în 2008, Contesa Katalin Bánffy, fiica lui Miklós Bánffy, l-a concesionat fundației pentru 49 de ani. Pe lângă eforturile depuse pentru restaurarea clădirilor deteriorate, în castel funcționează un centru cultural și educațional, prin care fundația dorește să revitalizeze castelul, oferindu-i funcțiuni ce vin să asigure supraviețuirea acestei valori arhitecturale și culturale semnificative. Soarta Castelului Bánffy de la Bonțida este reprezentativă pentru multe castele și conace din România, iar strategia sa de restaurare și revitalizare poate fi un posibil model pentru proprietarii acestor imobile.

1. Scurt istoric al Castelului Bánffy

Domeniul de la Bonțida, sat atestat documentar pentru prima dată în 1263, se leagă de istoria familiei Bánffy de Losonc din 1387, când Dénes, fiul lui Tamás Losonci primește drepturi de proprietate de la regele Sigismund. Începuturile construirii ansamblului sunt neclare din cauza lipsei surselor documentare, însă putem presupune că la scurt timp după primirea domeniului s-a construit aici un conac nobiliar, care ulterior a fost transformat în castelul cunoscut azi.

Între 1668–1674 acest conac a fost fortificat de către Dénes Bánffy (II), comite al comitatelor Cluj și Dăbâca, cumnatul principelui Mihai Apafi I, cu un zid de incintă dreptunghiular, întărit la colțuri cu turnuri circulare. Accesul în castel se făcea pe un turn de poartă renașcentist aflat pe latura de sud a incintei. După execuția în 1674 a lui Dénes Bánffy, castelul a fost moștenit de viitorul guvernator György (III), care a continuat lucrările de construcție între anii 1681–1704. Aceste lucrări au fost întrerupte de războiul de independență condus de Francisc Rákóczi II, timp în care castelul a fost ocupat alternativ de cele două forțe implicate, fiind grav avariat. Între 1711 și 1735 noul proprietar al castelului a fost György (IV), fiul fostului guvernator, care a reconstruit zidul sudic al castelului, respectiv a restaurat turnurile sudice.

În 1735 castelul a fost moștenit de fiul lui György Bánffy (IV), Dénes (IV), care după o perioadă petrecută la Curtea din Viena, s-a întors în Transilvania în 1747 ca Marele Comis al împărătesei Maria Tereza și a inițiat o amplă transformare barocă a ansamblului, ce includea și crearea cunoscutului parc francez. În fața zidului estic al fortificației, unde existau deja grajduri și clădiri anexă, între 1747 și 1751 s-a construit o nouă aripă în formă de „U”, care includea grajdul de cai, manejul, boxe pentru trăsurile și alte anexe, într-un stil ce reflectă gustul vienez al proprietarului. Curtea de onoare astfel creată era decorată de o galerie de statui de inspirație mitologică (*Metamorfozele* lui Ovid au constituit sursa de inspirație), realizată de sculptorul Johannes Nachtigall. Dénes (IV) a fost și cel care a restaurat ansamblul renașcentist. În 1784–1786 fiul acestuia, György (V), și el guvernator al Transilvaniei, care este cunoscut pentru construirea palatului Bánffy de la Cluj, a continuat lucrările de restaurare și construire cu arhitectul

palatului lui din Cluj, Johann Eberhard Blaumann. Contribuția sa include finalizarea celor două intrări ale clădirii principale, ornamentate cu sculpturi baroce.

În 1820 moștenitorul castelului, József Bánffy a demolat turnul de poartă renașcentist, legând curtea barocă cu cea renașcentistă. În anii 1830, fațadele celor două aripi estice au fost renovate în stil clasicist. Tot în această perioadă, grădina barocă a fost transformată în parc romantic. Ca o ultimă intervenție, în 1855 József Bánffy a transformat în stil romantic (neogotic) fațadele vestice ale clădirii principale și ale bucătăriei la care este anexat turnul orologiului.

Din cauza dificultăților sale financiare de la sfârșitul vieții, József Bánffy a vândut castelul, cândva între 1858 și 1944, baronului Miklós Bánffy,

comite al comitatului Alba de Jos, care a fost de asemenea ridicat la rangul de conte. Moștenitorii acestuia, György, respectiv scriitorul politician, Miklós Bánffy, au încercat să păstreze castelul în starea sa moștenită. Din această cauză, singura intervenție majoră asupra clădirii a fost restaurarea, de către Miklós Bánffy, a fațadei vestice și turnului de nord-vest al castelului între 1935 și 1937.

Contele Miklós Bánffy (1872–1950) a fost poate cel mai important locuitor al castelului, fiind o figură proeminentă a vieții culturale din Transilvania. Politician, scriitor, pictor, regizor și scenograf, contele este cunoscut mai ales pentru opera sa literară, fiind autorul *Trilogiei Transilvane*, care a fost tradusă în nenumărate limbi. Acesta a locuit în castel până în anul 1944, când soarta castelului s-a schimbat în mod radical.

2. Concepția de restaurare a Castelului Bánffy

Istoria degradării / stării clădirilor din cadrul ansamblului Castelul Bánffy de la Bonțida

Prezentul capitol trece în revistă degradările (structurale) inventariate în cadrul clădirilor (structurilor istorice portante aferente acestora) începând din anul 1994 până în prezent, văzute din perspectiva evenimentelor, acțiunilor care au cauzat această stare de degradare – în anumite zone (de clădiri) ele pot fi descrise ca fiind într-o stare de semi-ruină.

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, în toamna anului 1944, trupele germane în retragere au jefuit și au incendiat Castelul de la Bonțida. Astfel s-au distrus manejul și o mare parte din acoperișul și planșeele (din lemn) aripii principale. Au urmat apoi naționalizarea, reforma agrară și colectivizarea, clădirile castelului au fost folosite în diverse scopuri fără să se țină cont de valorile artistice ale acestora (de la birouri CAP la ciupercărie, etc.), ducând la deteriorarea rapidă a întregului ansamblu – din punct de vedere structural a fost determinantă lipsa de întreținere a învelitorilor, care prin infiltrarea apelor a condus la degradarea biologică a subansamblurilor structurale din lemn.

În anii 1960–70, prin grija DMI, s-au efectuat lucrări de conservare care au salvat de la pieire clădirea principală prin consolidare cu centuri, placă superioară de beton armat și acoperiș. Deși din punctul de vedere al concepțiilor actuale (secolul al XXI-lea) de restaurare, puternic bazate pe principiul utilizării materialelor compatibile cu cele istorice, lucrările din anii 1960 nu au fost întocmai corecte; paradoxal însă, acel planșeu de beton armat așezat peste etaj a fost cel care a asigurat supraviețuirea (mai intactă) clădirii principale, în comparație cu restul clădirilor în deceniul părăsirii totale. Clădirile au fost folosite ca mină de materiale de construcții.

Corpul de clădire al fostei bucătărie a fost incendiat în 1985 pentru turnarea filmului „Emisia continuă” de Dinu Tănase.

Ansamblul de clădiri neîntreținut de decenii a ajuns într-o stare foarte degradată în perioada post-decembristă, când

¹ Echipa este compusă în prezent din Csilla Hegedüs, președinte; Avram Adela, director executiv; Timea Berki, Margit Tarr, directori program; István Mátyás Máté, Annamária Szekrényes-Dömös, asistenți; Zsuzsanna Eke, istoric de artă.

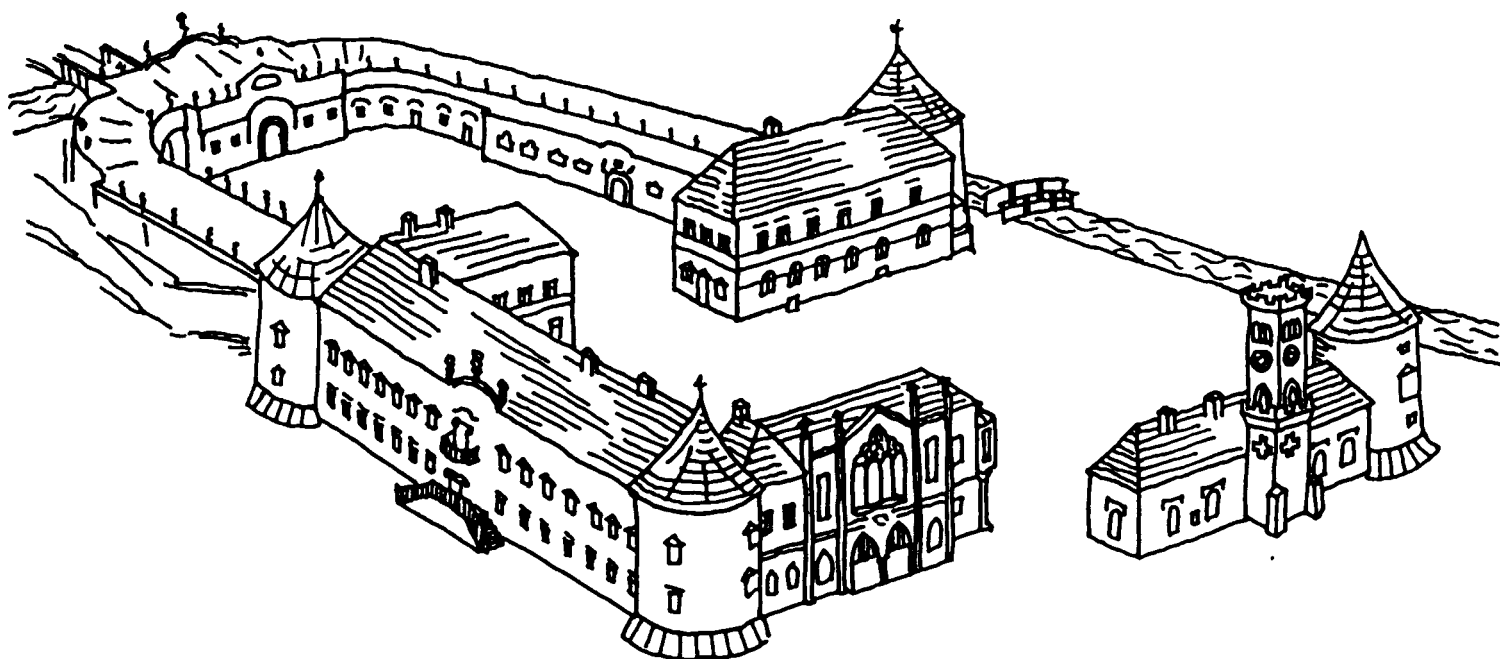

Fig. 2 Ansamblul Castelului Bánffy, pe baza desenului realizat de istoricul de artă Biró József (publicat în *A bonczhidai Bánffy-kastély*, EME, Cluj, 1935)

Fig. 3 Fațada de vest, neogotică a clădirii principale, rezidențiale, înainte de transformările din 1935 (Josef Fischer, Academia de Științe a Ungariei, Arhiva Institutului de Istoria Artei, MKCS-C-I-121/83)

Fig. 4 Clădirea principală dinspre curtea interioară a castelului în 1996 (Krisztián Kiszely)

Fig. 5 Castelul dinspre vest (Angéla Kalló, 2017)

Fig. 6 Modelarea 3D în Archicad a ansamblului șarpantelor aferente clădirii principale executate în anii 2009-2011 - colțul nord-vestic, aripa vestică și turnul nord-vestic (echipa Irod M, 2009)

s-a accentuat jaful. S-au furat țiglele, s-au tăiat și demontat elemente de șarpantă, iar curțile și clădirile neacoperite de ani de zile (de exemplu clădirea fostei bucătării) au fost invadate de vegetație. Zidurile rămase fără protecție, în urma umidității și spălării liantului pe bază de var, a ciclurilor de îngheț-dezghet, au început să slăbească și să se prăbușească.

În această ipostază a fost redescoperit castelul prin interesul specialiștilor² în anul 1994. Momentul relevării a interceptat rămășițele șarpantei, din anii 1960, de peste corpul principal, dar și șarpanta aproape integră a aripii Miklós, care la mijlocul deceniului '90 a reprezentat corpul de clădire cel mai puțin degradat.

Din nefericire, procesul de dezmembrare și degradare accelerată în lipsa subansamblurilor de protecție a continuat până în toamna anului 1999, moment în care aripa Miklós a devenit una dintre cele mai degradate clădiri, fiind rămasă fără acoperiș și planșeul de lemn peste etaj, care asigura legătura dintre zidurile înalte, construite exclusiv cu mortar de var, ele fiind lăsate astfel vulnerabile la acțiunea precipitațiilor. Zone semnificative ale zidurilor s-au prăbușit, pe alocuri degradând și bolțile.

Cele prezentate demonstrează faptul că principala cauză a degradărilor a fost lipsa de întreținere, lipsa straturilor (subansamblurilor) de protecție și utilizarea clădirilor drept mină de materiale. Intervențiile necesare – și din punct de vedere structural – au fost cele de reconstruire: șarpante, bolți (planșee) și pe alocuri ziduri. Global, nu se poate discuta despre probleme de concepție structurală inițial greșită sau de alte cauze care ar determina necesitatea aplicării unor măsuri generale de consolidare (de exemplu, împotriva acțiunilor seismice).

Distrugerea prin fenomenele sus menționate a fost extrem de masivă, astfel reîntregirea structurală a reprezentat cea mai importantă măsură, dar nu înseamnă că nu au fost analizate și alte criterii / cauze ale degradărilor structurale, printre care dorim să punctăm doar trei probleme mai semnificative: (1) înclinarea față de verticală (peste 60cm) a turnului romantic al corpului fostei bucătării – care la rândul său a fost construit pe mărul din fostul șanț de apărare; (2) remodelările baroce și romantice ale corpului principal – în primul rând, aripa romantică – au produs câteva neconcordanțe, există ziduri structurale de la parter și / sau etaj, care la rândul lor se descarcă pe bolțile cilindrice peste subsol; (3) amenajarea terenului în incintă a dus la majorarea cotei de călcare în exteriorul capelei din aripa de est, conducând la starea de umiditate excesivă a zidurilor.

Astfel, este clar că la abordarea fiecărui corp de clădire, expertizele tehnice trebuie să includă diagnosticele personalizate pentru a formula formula terapeutică, dar mereu trebuie avut în vedere istoricul degradării (deceniile de paragină) pentru a se evita consolidările exagerate.

Istoricul elaborării studiilor, documentațiilor și proiectelor aferente lucrărilor de intervenții și execuția acestora

Data fiind amploarea ansamblului de clădiri (8.065mp arie desfășurată), dar și starea de degradare avansată, a fost clar de la bun început că este imposibilă abordarea integrală și elaborarea unui singur proiect unitar de reabilitare (execuție), nu numai din lipsă de fonduri, dar și din cauza faptului că procesele de degradare au fost active, deci într-o perioadă de 2–3 ani, până când execuția s-a concentrat pe un anumit corp, restul clădirilor se degradau în continuare.

2 În grija predecesorului actualului INP, în 1994 s-au elaborat primele relevee (prin metode manuale și prelucrate similar manual) și prima expertiză preliminară de către prof. dr. ing. Bálint Szabó și echipa sa SC Utilitas Srl, Cluj-Napoca, dar fără continuitate până în 1999.

În perioada 1999–2001, prin Programul de Colaborare Româno-Maghiar, s-a executat jumătate din acoperișul clădirii principale (în grija Ministerului Culturii din România), însă execuția s-a sistat în momentul în care s-a declanșat procedura cererii de retrocedare a urmașilor familiei Bánffy³.

Restul corpurilor s-a reabilitat pas cu pas începând din 2001 prin seria de programe de specializare în restaurarea patrimoniului construit – seria de programe BHCT⁴, creându-se Centrul internațional de specializare în reabilitarea patrimoniului construit – și prin diverse programe de finanțare europeană, internațională și națională.

Conform cerințelor legislative din țară, un studiu de fezabilitate integral⁵ – abordând toate corpurile din cadrul ansamblului – s-a elaborat în 2002⁶: **corpul principal** – clădirea principală a castelului în formă de „U”, cu turnuri cilindrice amplasate la cele două colțuri nordice (este doar parțial folosit: șarpantele s-au reconstruit în două etape, ½ cea deja amintită, iar restul șarpantelor în anii 2009–2015⁷; capela s-a restaurat în 2006); **corpul fostei bucătării** – compus din turnul sud-vestic, clădirea parter adiacentă și turnul cu orologiu; care s-a reabilitat în perioada 2001⁸–2004 în cadrul programelor BHCT și programul de finanțare PHARE (doar turnul înclinat a rămas nefinalizat); **corpul „Miklós”** – având în compoziție turnul circular sud-estic și o clădire dreptunghiulară, etajată (pus în funcțiune parțial în perioada 2003–2005, finanțat de World Monuments Fund – acoperiș, 2003; prin programul de finanțare Cultura 2000 – perioada 2004–2005, deschiderea oficială a centrului de specializare⁹); **grajd și clădirile formând curtea de onoare actuală** – compusă din grajd, anexe gospodărești sud și nord (fostul garaj pentru trăsură), respectiv poarta – au fost parțial reabilitate prin programele BHCT începând din 2002.

Cercetări arheologice

În paralel cu restaurarea castelului, între anii 2000 și 2004 s-au derulat patru campanii de cercetare arheologică sub conducerea doamnei arheolog dr. Daniela Marcu Istrate¹⁰, în cursul cărora au fost executate sondaje în diferite puncte ale ansamblului arhitectural, pentru a clarifica evoluția constructivă a clădirilor, relațiile dintre acestea, adâncimi de fundare, evoluția nivelului de călcare în diferitele zone ale ansamblului, identificarea unor structuri care nu mai există, respectiv determinarea caracteristicilor tehnice ale structurilor zidite.

- 3 Primul proiect de intervenții urgente pentru realizarea șarpantei – o reconstrucție inspirată din șarpantele cu caracter baroc, dar pentru reducerea costurilor realizat din sisteme de dulapi – s-a realizat de către echipa Utilitas, șef proiect arh. Éva Eke, expert tehnic: prof. dr. ing. Bálint Szabó, proiectanți de structură: ing. Ádám Maksay senior și ing. Ildikó Kirizsán.
- 4 Cursurile au fost co-organizate de Fundația Transylvania Trust și IHBC, din Marea Britanie, până 2015 au fost conduse de David Baxter. Programul este prezentat în detaliu în următorul capitol.
- 5 Studiul de fezabilitate s-a elaborat de aceeași echipă, proiectantul de rezistență însă (datorită decesului dlui Maksay senior) a fost ing. Dorottya Makay. Proiectele de instalații electrice în toate etapele au fost realizate de SC Pieme Srl, Cluj-Napoca.
- 6 LMI 2010 este cel care a defalcat numărul CJ-II-a-A – 07534 – pentru corpuri; alocând însă doar trei numere 01, 02, 03 – celor cinci corpuri.
- 7 Din 2007 / 2008 până în prezent, proiectarea, precum și asistența tehnică au fost preluate de SC Planwerk Srl ca proiectant general și de arhitectură (arh. Eugen Pănescu și arh. Endre Ványolós) și echipa IrodM Srl condusă de dr. ing. Dorottya Makay (inginer proiectant Boróka Sándor) pentru partea de structuri portante, expertul tehnic pentru aceste lucrări fiind ing. István Benke.
- 8 Echipa de elaborare a proiectului s-a alăturat arh. Éva Dezső, partea de structură în varianta incipientă a proiectului a fost elaborată cu colaborarea structuriștilor anterior menționați.
- 9 Inginerii proiectanți, în perioada 2003–2005, pentru clădirea Miklós au fost: ing. Vajk Benedek și ing. Imola Kirizsán.
- 10 SC Damasus Srl, în 2000 cu implicarea Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, rapoartele de cercetare se pot consulta pe pagina de web *Cronica cercetărilor arheologice din România, 1983–2017*, <http://cronica.cimec.ro/>, accesat la 30.11.2017.

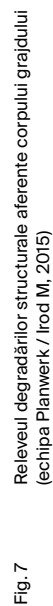

Fig. 8
Intervenții urgente prin eșafodarea fațadei vestice a aripii neogotice, clădirea principală
(echipa Irod M, 2009)

Fig. 9 Reconstruirea unei bolți deasupra grajdului baroc în cadrul Cursului de specializare în reabilitarea patrimoniului construit (Transylvania Trust, 2015)

Fig. 10 Atelierul de pietrărie în cadrul Cursului de specializare în reabilitarea patrimoniului construit (Transylvania Trust, 2015)

Fig. 11 Învățarea tehnicii sgraffito în cadrul cursului de specializare în reabilitarea patrimoniului construit (Transylvania Trust, 2017)

Fig. 12 Cercetare de parament cu studenți istorici de artă (Transylvania Trust, 2017)

Între altele, a fost identificat zidul de incintă de odinioară a castelului renescentist pe laturile de sud și vest ale ansamblului, s-au găsit fundațiile turnului de poartă al incintei renescentiste, respectiv s-a recuperat un bogat material arheologic, mai ales fragmente ceramice databile începând din secolul al XV-lea până în secolul al XIX-lea. Cercetările arheologice le-au completat pe cele de istoria artei și au contribuit la o mai bună înțelegere a evoluției acestui ansamblu, respectiv au completat cunoștințele tehnice referitoare la structurile construite ale castelului.

Provocările și lipsa fondurilor

Ansamblul de clădiri, aflându-se în proprietatea privată a familiei Bánffy, deși este în custodia unui ONG - Fundația Transylvania Trust pentru o perioadă de 49 de ani (din 2008), care o folosește doar în scopuri comunitare - în ultima perioadă nu a fost eligibil aplicării pentru fonduri structurale mai semnificative (POR 5.1. 2013-2020) care ar permite abordarea unitară, integrală, măcar a unui corp de clădire. Mai mult decât atât, elaborarea proiectelor de ansamblu reprezintă o investiție semnificativă. Astfel, nu numai starea tehnică a clădirii, dar și necesitatea abordării pe bucățele, respectiv corelate cu posibilitățile de finanțare, constituie una dintre provocările principale ale echipei de proiectare. Provocări profesionale suplimentare provin și din dorința Fundației de a răspândi utilizarea tehnicilor și materialelor tradiționale (și compatibile cu cele istorice), dar și din necesitatea menținerii costurilor la minimum, ceea ce este posibil prin existența echipei de meșteri școliți pe ansamblul Castelului Bánffy, inițial de maiștri și specialiști din Marea Britanie, care în cadrul SC Pro Restauratio Srl (sub conducerea maestrului restaurator Márton Bikfalvi), lucrează an de an la reabilitarea (dar și la întreținerea) clădirilor din ansamblul castelului, de mai bine de 15 ani, din 2001.

Considerații tehnice, idei și specificul intervențiilor adoptate

Având în vedere specificul construcțiilor istorice (transilvănene) cu structură cu pereți portanți din zidărie masivă, planșee boltite și din lemn, șarpante istorice din lemn; istoricul degradărilor detaliat prezentat și faptul că localitatea Bonțida se află în zonă cu seismicitate practic nesemnificativă, conceptul de bază al reabilitării (structurale) pe tot parcursul intervențiilor a fost cel de reconstruire / reîntregire a subansamblurilor istorice portante utilizând tehnici și materiale tradiționale sau moderne, dar compatibile cu cele istorice.

Astfel corpurile Castelului Bánffy sunt între primele construcții din Transilvania unde la lucrările de zidărie s-au folosit mortare de var (pastă cu adaosuri *puzzolane* sau var hidraulic natural NHL - care actualmente sunt uzuale în practica de restaurare, dar în 2001 trebuiau importate din Marea Britanie, iar pentru ISC trebuiau executate teste de laborator pentru a se demonstra că mortarul are rezistența prescrisă de expert / proiectanți).

Practica contemporană de reabilitare (consolidare) structurală din România este guvernată de două tendințe esențial diferite: consolidarea determinată de aducerea structurilor la cerințele formulate de prescripțiile tehnice contemporane (de multe ori determinând necesitatea consolidării cu materiale moderne sau mai puțin moderne ca betonul armat, abordare justificată, în primul rând, în zonele geografice cu seismicitate semnificativă), respectiv abordarea bazată pe ideea reabilitării, ameliorării structurale, legate de folosirea tehnicilor și materialelor tradiționale sau a celor moderne, compatibile cu acestea. Abordarea din cadrul ansamblului Castelului Bánffy constă în cea de-a doua opțiune. Paradoxal este faptul că, timp de zeci de ani, aripa neogotică a corpului principal, care

a stat fără acoperiș nu numai până în 1999, ci cu un deceniu mai mult (2009-2011) și a fost expus direct intemperiilor - a supraviețuit fără prăbușiri masive ale zidurilor, tocmai datorită existenței planșeului de beton armat realizat în anii 1970, care la rândul său s-a degradat în așa fel încât pe suprafețe mari există doar armătura (ruginită), betonul fiind macerat din structură. În concluzie, în condiții extreme, tocmai soluțiile mult criticate (și ocolite și de echipa de restaurare a castelului) pot avea și beneficii.

Pe lângă procesele degradante direct legate de istoria clădirii, trebuie să mai menționăm un aspect (la rândul său, indirect legat de istoria ansamblului). Procesele de degradare care au vizat clădirile au fost / sunt generate și de ascensiunea capilară a apelor din teren. Deoarece moara construită lângă castel în 1821 nu funcționează, cursul de apă nu îndepărtează apele acumulate din zonă; apa freatică ajunge la o cotă foarte aproape de nivelul terenului - 1,00-1,50m, existând posibilitatea ca această cotă să se ridice până la - 0,50m pe timp ploios. Prezența apei contribuie la accelerarea proceselor de degradare prin macerarea pietrelor și a liantului, iar degradările prezente se manifestă prin: discontinuități structurale, fisuri, crăpături, rupturi, dislocări locale din masa zidăriei, deplasări de corp rigid.

Intervențiile la Castelul Bánffy sunt bazate pe reconstrucție (unde există indicii istorice suficiente), restaurare și reabilitare, în așa fel încât respectă și istoria recentă a ansamblului - de exemplu poarta de intrare, acoperită cu o șarpantă vizibilă, a fost tratată ca *memento* atât pentru distrugerile, cât și pentru intervențiile de salvare disperată din anii 1960-70. Astfel, nu s-a optat pentru reconstruirea bolților, ceea ce, pe de-o parte ne reamintește că acestea au fost distruse, iar pe de altă parte, ne prezintă zidăriile completate în anii 1970, folosindu-se cărămizi moderne (din aceea epocă).

Desigur acolo unde nu sunt indicii clare - planșee și șarpante - aceste subansambluri s-au proiectat respectând volumetria arhitecturală. Au fost dimensionate conform standardelor în vigoare, dar au fost utilizate concepte structurale istorice: cele baroce pentru aripile est și nord ale corpului principal și pentru aripa Miklós, respectiv diverse concepte eclectice pentru restul arilor.

Scările din diversele clădiri au fost și vor fi tratate funcție de decizia arhitectului și beneficiarului ca elemente / subansambluri contemporane, sau reconstrucții - în funcție de poziția, respectiv materialele istorice disponibile.

Bolțile și zidurile s-au reconstruit, ori s-au completat cu atenție deosebită asupra geometriilor identificabile și recreabile, dar și asupra acurateții asigurării continuității zidărilor (țesere corectă).

3. Revitalizarea Castelului Bánffy

Fiind vorba de cel mai mare castel din Transilvania, revitalizarea acestuia, mai precis găsirea unor funcțiuni care asigură sustenabilitatea ei este o sarcină dificilă.

Nefiind sub tutela niciunei autorități (locale, județene sau naționale) sau a unor instituții și neavând finanțare asigurată de statul român, nici măcar pentru programele care deservesc interesul național (cursuri de specializare în restaurarea patrimoniului construit), Fundația Transylvania Trust depune, an de an, eforturi pentru a servi comunitatea locală, regională și națională.

Centrul internațional de specializare în reabilitarea patrimoniului construit

În 1998, British Council și Ministerul Culturii, recunoscând lipsa muncitorilor calificați în reabilitarea clădirilor istorice, a invitat Fundația Transylvania Trust și organizația

Fig. 13 Cercetare arheologică în subsolul castelului (Transylvania Trust, 2017)

Fig. 14 Piesețe exterioare realizate în cadrul proiectului ARTEC (Roxana Pop, 2016)

Fig. 15 Inaugurarea Centrului de Arte și Meserii (Roxana Pop, 2016)

Fig. 16 Vizită ghidată în castel în cadrul Zilei Patrimoniului pentru Copii (Transylvania Trust, 2016)

Fig. 17, 18 Activități pentru copii în cadrul Zilelor Castelului Bánffy (Gábor Kiss, 2016)

Fig. 19 Ziua Porților Deschise în aprilie 2016 (Transylvania Trust)

Fig. 19 Ziua Porților Deschise în aprilie 2016 (Transylvania Trust)

Fig. 20 Vizită ghidată cu ocazia inaugurării Centrului de Arte și Meserii (Roxana Pop, 2016)

britanică IHBC (Institute of Historic Building Conservation, Institutul pentru Conservarea Clădirilor Istorice) să întocmească un program pentru soluționarea problemei. Programul inaugurat în 1999, în Regatul Unit, a primit locație definitivă în 2001 la Castelul Bánffy din Bonțida. Astfel, în 2001 a debutat Programul de Specializare în Reabilitarea Patrimoniului Construit sub egida fundației, în cadrul căruia s-a restaurat clădirea bucătăriei, fundația asigurând paza și administrarea imobilului, precum și atragerea unor fonduri pentru restaurare. Drept urmare a instituționalizării activităților, în 2005 a fost inaugurat Centrul Internațional de Specializare în Reabilitarea Patrimoniului Construit. Scopul general al centrului este promovarea excelenței în reabilitarea mediului construit și, în mod special, predarea tehnicilor tradiționale de construire, care pot fi utilizate în lucrările de restaurare și întreținere a clădirilor istorice, în paralel restaurându-se un monument istoric de importanță internațională, aflat în stare de degradare avansată. Centrul promovează principiul intervențiilor minime, al compatibilității materialelor originale cu cele noi, și al tehnologiilor aplicate la restaurarea clădirilor istorice, folosirea resurselor umane și a materialelor locale. Este stipulată de asemenea și necesitatea cunoașterii îndeaproape a construcțiilor, analizei și relevării clădirilor istorice înainte și pe parcursul intervențiilor. Centrul de specializare încurajează abordarea integrată a protecției patrimoniului construit, deoarece restaurarea monumentelor istorice necesită colaborarea mai multor discipline. Astfel, sunt accesibile programe de specializare pentru fiecare din domeniile și disciplinele specifice, prin organizarea unor workshopuri pentru arhitecți peisagiști, istorici de artă sau arheologi. Activitatea educațională se adresează meseriilor implicate în restaurarea clădirilor istorice și promovează conceptul de colaborare profesională între proiectanți, diriginți de șantier și meseriași, cooperare ce este importantă pentru succesul proiectelor realizate.

Specializarea constă în module de două săptămâni, cursanții participând la instruire teoretică și practică. Organizatorii acordă o importanță deosebită activității practice. Se asigură specializarea în meseriile de zidar, dulgher, tâmplar și pietrar. Cursurile teoretice sunt ținute de către profesori universitari și specialiști din țară și din Regatul Unit, iar practica se desfășoară sub conducerea meșterilor din România. În cursul specializării practice, cu atelierele de zidărie, restaurare de bolți și tehnici murale (frescă, secco, sgraffito, stuc, marmorino), pietrărie, dulgherie, tâmplărie tradițională și restaurare de mobilier vechi, cursanții participă activ la lucrările de reabilitare ale castelului. Cursurile sunt deschise atât muncitorilor calificați care deja activează în industria construcțiilor, dar care doresc să-și diversifice cunoștințele profesionale, cât și studenților arhitecți și ingineri constructori, studenți ai cursurilor postuniversitare care își desfășoară practica profesională. Ei sunt cei care vor fi coordonatorii lucrărilor de reabilitare și întreținere a patrimoniului construit în viitor. Cursanții care finalizează cu succes programul de instruire primesc o diplomă recunoscută de reprezentanții industriei construcțiilor din România. Recent (dar continuând o tradiție existentă la castel în anii precedenți) s-a lansat un nou program de cercetare pentru studenți la specializările de arheologie și istoria artei, denumit Atelier Bánffy, în cadrul căruia participanții, sub supravegherea unor specialiști¹¹, continuă cercetările de arheologie, respectiv de istoria artei și de parament ale ansamblului monumental.

La program au participat până în prezent peste 2500 de cursanți din România, Ungaria, Slovacia, Slovenia, Cehia, Estonia, Suedia, Letonia, Franța, Belgia, Luxemburg, Germania, Austria, Kosovo, Muntenegru, Albania, Serbia,

Croația, Grecia, Rusia, Finlanda, Irlanda, Regatul Unit, dar și din Egipt, Brazilia, Australia și Statele Unite. Specializarea în domeniul protecției patrimoniului construit se realizează prin participarea la restaurarea efectivă a diferitelor părți ale castelului. Niciuna dintre clădiri nu a fost restaurată în totalitate, dar, unde s-a intervenit, clădirile au fost salvate de la dispariție. A fost restaurată clădirea bucătăriei, aici fiind amenajate dormitoare și sala de mese, respectiv o cafenea culturală. Sunt reabilitate două niveluri ale corpului Miklós, unde s-au amenajat săli de curs, birouri, bibliotecă și camere de oaspeți. În fosta capelă din corpul principal funcționează Centrul Cultural Comunitar, iar în fostul grajd sunt amenajate atelierele de restaurare ale centrului. Clădirea porții găzduiește săli de primire, de expoziții și un lapidar. Castelul oferă un cadru adecvat acestor activități.

Metoda educațională dezvoltată la Bonțida (restaurare prin educație și educație prin restaurare) este acum promovată și în alte țări, îndeosebi în țările din sud-estul Europei, unde, în urma regimului comunist, problemele sunt similare cu cele din România. Centrul a câștigat în anul 2008 cea mai mare distincție din domeniu a Uniunii Europene: *Marele Premiu pentru Patrimoniul Cultural – Europa Nostra*. Premiul a fost acordat pentru abordarea inedită: educație prin restaurare și restaurare prin educație. Castelul a devenit, din nou, un model la nivel internațional, deși faima de odinioară era de cu totul altă natură decât cea din prezent.

Centrul de Arte și Meserii

Mai recent, în cadrul proiectului ARTEC (*Artă, Redescoperire, Tradițional, Eclectic, Contemporan*), desfășurat între 1 noiembrie 2015 și 31 octombrie 2017, a fost creat în clădirea principală Centrul de Arte și Meserii, cu scopul de a îmbina practicarea meseriilor tradiționale și meșteșugărești cu creația artistică contemporană, realizate prin rezidențe de creație. În aprilie 2016 s-a lansat apelul pentru idei și proiecte legate de reamenajarea temporară a unora dintre spațiile castelului. Apelul internațional denumit *Waiting for Revival* a avut succes, Fundația primind 13 propuneri pentru crearea centrului din România, Spania, Serbia, Kosovo, Polonia, Irlanda, Olanda etc. Rezultatele acestui concurs au fost publicate în mai 2016, juriul alegând două proiecte, unul pentru interior¹² (realizat de Norma Group) și unul pentru exterior (proiectul Blajin). Unul dintre criteriile pentru aceste idei era păstrarea integrității materiale a clădirii istorice. Centrul a fost realizat în cadrul unui workshop special cu participare internațională, în cadrul căruia s-a realizat instalația de iluminat din holul de primire al clădirii principale, care evocă ritmul arcelor lipsă din acest spațiu, realizându-se, de asemenea, piese de mobilier pentru șezut și bănci de lucru pentru spațiile de ateliere ce urmau să fie deschise în camerele alăturate spațiului de primire. Piese exterioare sunt destinate loisirului, artistul propunând realizarea unor cai balansoar de diferite mărimi, precum și unor bănci sub formă de valuri, toate acestea fiind cuprinse într-o poveste creată pentru această locație. Lansarea Centrului de Arte și Meserii a avut loc în septembrie 2016, în cadrul unei festivități denumite *Metamorphoses Bánffy*, cu evenimente culturale, de la vizite ghidate și discuții legate de figura scriitorului Miklós Bánffy până la prezentarea unei piese de teatru inspirate din galeria de statui de odinioară a curții de onoare. Primele rezidențe au avut loc în anul 2017, urmând ca acestea să fie continuate în anii următori. În cadrul acestor evenimente intitulate *Artists and Craftsmen in Residence*, realizate cu tematicile *OR – Organic Reality* și *IF – Industrial Fantasy*, au participat 42 artiști și meșteșugari, care au conlucrat pentru realizarea unor

11 Aceste ateliere sunt conduse de domnia arheolog dr. Zsolt Csók și istoric de artă dr. Attila Weisz.

12 Proiectul executat a câștigat premiul *BATRA 2017*, în categoria de amenajări interioare.

creații artistice, reflectând ideile autorilor în privința trecutului istoric al castelului. Lucrările au rămas expuse la castel, îmbogățind valoarea sa artistică și culturală.

Zilele Patrimoniului pentru Copii

Strategia educațională a Fundației include parteneriate cu școlile din regiune, în cadrul cărora se organizează programe educaționale privind protecția mediului înconjurător, iar pentru școlile profesionale se asigură participarea la atelierele de restaurare, contribuind astfel la conștientizarea importanței și aprecierea valorilor patrimoniului construit. Educarea școlărilor este deosebit de importantă, ei fiind cei care vor trebui să protejeze patrimoniul construit. În cadrul *Zilelor Patrimoniului*, sute de elevi au participat la un program ce are ca scop educarea copiilor, însușirea cunoștințelor de istorie și geografie locală, prin metoda învățării non-formale, cu participarea specialiștilor Fundației și a dascălilor. Elevii învață despre istoria castelului, despre rolul familiei Bánffy de-a lungul secolelor. De asemenea, ei participă la scenete interactive intitulate „Majordom la Castelul Bánffy” pentru a învăța despre obiceiurile și realitățile sociale ale secolelor trecute.

4. Evenimente în castel

Fundația consideră deosebit de importantă conștientizarea societății privind valoarea patrimoniului construit. Pe lângă funcționarea centrului de specializare și de rezidență artistică, în Castelul Bánffy se organizează mai multe programe educaționale și culturale, care contribuie la sensibilizarea societății privind importanța implicării acesteia în protecția patrimoniului construit.

Zilele Castelului Bánffy

Evenimentul denumit *Zilele Castelului Bánffy (Barock)* a fost organizat între anii 2001 și 2016, cu intenția de a continua organizarea acestuia în viitor. În cadrul acestui eveniment, în castel se desfășurau programe și activități culturale pe durata sfârșitului de săptămână, precum și evenimente destinate copiilor, adresându-se tuturor naționalităților (români, maghiari și rromi) și categoriilor de vârstă. Programele, în general, cuprindeau concerte, spectacole de teatru (inclusiv de păpuși), proiectări de filme artistice și documentare, târg de produse artizanale și de cărți, degustare de vinuri, expoziții, discuții, etc., precum și vizite ghidate în limbile română și maghiară pentru cei care doreau să cunoască istoria castelului. Evenimentul cultural pune în valoare patrimoniul istoric și oferea un prilej publicului de a înțelege și a se bucura de o clădire monument.

Zilele Patrimoniului – Ziua porților deschise

Propusă de către ICOMOS și adoptată de *Conferința Generală UNESCO* în 1983, *Ziua Internațională a Monumentelor și Siturilor* este sărbătorită anual pe 18 aprilie. Castelul Bánffy își deschide, în fiecare an, porțile publicului larg, Fundația considerând importantă atragerea interesului publicului atât asupra protejării patrimoniului construit, cât și asupra valorilor culturale ale monumentelor. Programul acestor evenimente conține de obicei vizite ghidate în limbile română și maghiară pentru a prezenta istoria castelului, precum și alte evenimente culturale. În 2016 programul a fost completat de o noutate absolută în țară: accesarea realității virtuale a fostei curți de onoare, a vechiului turn de poartă și a aripii de vest a clădirii principale prezentate în model 3D printr-o aplicație telefonică.

Zilele Patrimoniului – Ziua Bánffy

La inițiativa Consiliului Europei și a Uniunii Europene, în luna septembrie sunt organizate manifestări pentru marcarea *Zilelor Europene ale Patrimoniului*, inițiativă căreia i s-a alăturat și Castelul Bánffy, organizându-se aici în fiecare an *Zilele Bánffy*. Castelul își deschide porțile publicului larg, așteptându-l cu vizite ghidate și evenimente culturale, precum piese de teatru și discuții cu membrii familiei Bánffy.

Castelul ca locație de festival

Una dintre strategiile de folosire a castelului presupune găzduirea unor evenimente organizate de alte organizații, castelul jucând rolul gazdei evenimentelor. Astfel, ansamblul găzduiește nunți, workshopuri și festivaluri.

Festivalul Internațional de Film Transilvania

TIFF – Festivalul Internațional de Film Transilvania, recunoscând valoarea Castelului Bánffy, organizează cu ocazia fiecărei ediții a festivalului un eveniment dedicat denumit *Weekend la Castel*, în cadrul căruia în timpul zilelor la castel se desfășoară activități și evenimente destinate familiilor, dar mai ales copiilor, iar în timpul serilor clădirea devine cadrul arhitectural al unor vizionări de filme, uneori cu acompaniament de pian sau chiar de orchestră.

Festivalul Electric Castle

Evenimentul, poate cel mai cunoscut, desfășurat la castel și în jurul acestuia, este festivalul de muzică *Electric Castle*, organizat la Bonțida din 2013, timp în care clădirea în sine devine o scenă a evenimentelor, atrăgând la castel sute de mii de participanți din țară și străinătate, care astfel fac cunoștință cu o valoare inedită a patrimoniului arhitectural al Transilvaniei și devin sensibilizați față de aceasta, demonstrând, de asemenea, că acest patrimoniu istoric poate fi deschis către generațiile tinere și poate fi îmbinat cu tehnologii moderne, cu funcții și evenimente contemporane.

Aspecte financiare

Revitalizarea cu succes a Castelului Bánffy din Bonțida este o sarcină complexă. Implică o strategie pe termen lung, cooperare internațională, precum și devotamentul echipei de profesioniști implicați în restaurarea și refuncționalizarea lui. Precum s-a mai precizat, deși castelul se află în administrarea unei fundații și este destinat unor scopuri comunitare, restaurarea sa nu se poate realiza din fonduri publice ale țării sau structurale (POR 5.1.), datorită faptului că se află în proprietate privată. Astfel, fundația obține fonduri pentru organizarea unor programe educaționale și culturale (detaliat mai sus), care însă contribuie, de asemenea, la reabilitarea castelului, deși doar punctual sau în porțiuni mai mici. Până în prezent s-au adunat 2,5 milioane EUR, care reprezintă doar o parte a investiției necesare reabilitării complete, de la diferite organizații, precum Programul Cultural al Comisiei Europene, Fondul SEE, Headley Trust, Getty Grant Programme, World Monuments Fund, Bethlen Gábor Alap și Fondul Cultural Național din Ungaria, AFCN, DRI, etc. Este o realitate tristă faptul că, deși acest castel (precum sute alte castele și conace din Transilvania și din țară) a ajuns într-o stare de degradare avansată în perioada în care a fost în proprietatea statului, acesta nu-și asumă nicio responsabilitate pentru neglijarea patrimoniului său construit, retrocedând ruine proprietarilor, care din cauza situației financiare precare¹³ nu-și pot reabilita imobilele.

¹³ În multe cazuri retrocedarea imobilelor s-a făcut fără a retroceda și celelalte bunuri – păduri, parcuri, terenuri – care ar fi putut întreține monumentele.

Considerăm că România ar avea doar de câștigat dacă ar contribui la restaurarea și revitalizarea acestor clădiri, care sunt folosite în exclusivitate pentru a deservi nevoile culturale și sociale ale comunităților. Deși există bază legală în acest sens, niciodată nu a fost o prioritate ca țara noastră să facă un gest istoric, să recunoască ororile comunismului și să contribuie la reconstruirea unei societăți bazate pe valori reale, restaurând ceea ce a fost folosit gratuit de statul Român timp de 60 de ani, distrus și lăsat în paragină.

Restaurarea și folosirea acestor edificii ar contribui în mare măsură la creșterea atractivității turistice a zonelor în care se află, ar crea locuri de muncă pentru localnici și ar stimula turismul cultural în zonă.

Fig. 21 Festivalul Internațional de Film Transilvania, 2011 (Nicu Cherciu)

Bibliografie

Biró, József, „A bonchidai Bánffy-kastély”, seria *Erdélyi Tudományos Füzetek*, nr. 75, EME, Cluj, 1935.

Dávid Gy., Gyula, *A bonchidai Bánffy-kastély*, Polis, Kolozsvár, 2001.

Hegedüs, Csilla și Baxter, David, *A Bonchidai Bánffy Kastély: múlt, jelen, jövő / Castelul Bánffy din Bonțida: trecut, prezent, viitor / The Bánffy Castle of Bonțida: past, present, future*, Gloria, Cluj-Napoca, 2015.

Kovács, András, „Castelul din Bonțida. Etape de construcție în stilul renașterii”, în *Ars Transsilvaniae*, nr. 5, 1995, 123–146.

Kovács, András, „Bonchida – Bánffy-kastély”, seria *Erdélyi Műemlékek*, nr. 10, Kriterion, Kolozsvár, 2005.

Nagy B., Margit, *Varak, kastélyok, udvarházak. Ahogy a régiek látták*, Kriterion, București, 1973.

Sabău, Nicolae, *Sculptura Barocă în România*, Meridiane, București, 1992.